

Fig. 1. *Bygningstavle af sten, 1655, med Frederik III's monogram og datoen for byggegrundens indvielse (s. 356). Tavlen er 1690 overflyttet til Trinitatis Kirke (nr. 1 s. 303). Foto HW 2005. – Stone construction plaque, 1655, with Frederik III's monogram and the date when the site was consecrated. Moved to Trinitatis Church in 1690.

†DANSKE KIRKE

(1655-) 1665-90

Overst. Kirken lå på Trinitatis Kirkegård lidt syd for den nu stående bygning, der afløste den 1689-90 (jf. s. 283). Byggeriet var under forberedelse fra 1655, mens der holdtes gudstjeneste i den midlertidige †kirke ved rådhuset (se s. 276 og kirkens beskrivelse ndf.); men på grund af krigens mellemkomst blev kirken først fuldført 1665.¹ Bygningens udseende kendes ikke nærmere, ud over at den i 1760'erne sagdes at have været af bindingsværk. De indledende byggearbejder belyses af borgmester Hans Jørgensens regnskaber 1655-57,² hvortil der henvises i almindelighed, mens der næsten intet er overleveret fra de følgende år.

Kirken, der skulle udstyres med murede gravkrypter, indgik som et led i en ambitiøs byplan, og den synes oprindeligt at have været tænkt som en bygning af et

vis format. Kong Frederik III indviede byggegrunden under et besøg 29. maj 1655 (jf. *bygningstavle s. 356), og kirken nævnes blandt de opgaver, som rigsrådet 11. febr. 1656 overdrog til bygmesteren Frans Nielsen. Formodentlig var kun fundamentene færdige, da svenskerne stormede byen 24. okt. 1657. Ved arbejdets genoptagelse efter 1660 kom nye folk til, og ambitionerne synes at være blevet noget nedjusteret. Byggeriets afslutning 1665 bekræftes af *alterstagerne, der er skænket 1664.

Af inventaret stammede en *døbefont og den senere omstøbte †klokke fra Ullerup †Kirke, efter at de en kort tid havde været brugt i 'rådhuskirken' (jf. s. 276). Endnu en *klokke kom til fra Randers. Disse og nogle få andre inventarstykker er overført til Trinitatis Kirke.

Den kirkelige betjening varetoges fra 1655 af sognepræsten i Ullerup, Peder Nielsen Bøgvad, som blev tvunget til at flytte sin præstegård ind i den nye fæstningsby (jf. Ullerup †Kirke ndf.).³ Efter byens erobring 1657 og pastor Bøgvads død 1658 efterfulgtes han af Peder Jørgensen Torsk (Dorscheus). Denne overtog præstegården, som svenskerne imidlertid lod brænde af, inden de forlod byen i foråret 1659. En genopbygget præstegård blev synet af rådstueretten 5. marts 1663.⁴ Det er ikke muligt at oplyse, hvor der er holdt gudstjeneste i de mellemliggende år fra 'rådhuskirkens' ødelæggelse (senest i foråret 1659) og indtil kirkens ibrugtagning 1665.

BYGNING

Byplanen og den projekterede kirke. Kirken er sammen med Tyske Kirke (den senere Skt. Michaelis Kirke, se s. 359) afsat på Erik Dahlbergs kort over Fredericia fra 1657-58.⁵ Kortet er en kopi af Georg Hoffmanns oprindelige og viser den ambitiøse plan for fæstningsbyen, således som den har været tænkt i 1650'erne, men hvoraf kun en mindre del var realiseret inden svenskernes angreb i oktober 1657. På det lidt yngre kort s. 275 (fig. 3) er kirken indtegnet som en korsformet bygning midt på den karré, der i dag udgøres af Trinitatis kirkegård.⁶ Den er orienteret øst-vest med indgang fra Kongensgade, og kirkegården er vist med en planlagt randbebyggelse langs de øvrige gader.

Planerne om en kirke og skole i Frederiksoedde nævnes første gang 1651, da lensmændene blev bedt om at oplyse, hvad landets kirker kunne afse til byggeriet.⁷ Det følgende år fik lensmændene ordre til at indkræve halvdelen af kirkernes beholdning i Jylland, Fyn og på Langeland,⁸ og igen 1655 og 1656 blev der indkrævet penge fra Fyn og Samsø.⁹ Lensmanden på Koldinghus, Steen Bille, fik i sommeren 1655 ordre til at lade teglværket i Frederiksoedde brænde sten til den planlagte kirke.¹⁰

Kongelig indvielse. Forinden foretog kongen en 'grundstensnedlæggelse' eller indvielse af kirkens byggerund. En lille *bygningstavle af sten (fig. 1), 31×31 cm, som senere er flyttet til Trinitatis Kirkes sydvæg (s. 303), bærer kongens kronede monogram »F3« og versalindskriften »1655 29 Mai«. En trætavle herunder, formodentlig opsat ved Trini-

tatis Kirkes indvielse 1690 (jf. s. 303), oplyser, at kirken på den nævnte dato, 29. maj 1655, blev 'funderet' af kongen, og at denne selv i 'kristelig devotion (hengivelse)' havde knælet på stenen.

Der foreligger ikke andre oplysninger om den kongelige ceremoni, som tydeligvis er blevet tillagt stor betydning. Af den tidsmæssige sammenhæng fremgår det, at besøget i Frederiksoedde har fundet sted i forbindelse med kongens hjemrejse til København fra Flensborg, hvor hoffet siden april 1654 havde opholdt sig for at undgå pesten i hovedstaden.¹¹ Måske har den symbolske gestus, den knælende konge, skullet opfattes som en bøn for hele den stort tænkte by, der tilmed bar kongens navn.¹²

Byggeriets organisering og arbejdet 1656-57. Det overordnede ansvar for kirkens opførelse var af kongen overladt til de jyske medlemmer af rigsrådet, der 11. febr. 1656 udnævnte Frans Nielsen, borger i Frederiksoedde, til *bygmester*.¹³ Han skulle 'have opsyn (med) og gøre anvisning på' de offentlige byggearbejder, der forestod i byen: nemlig 'kirken, kanalen, provianthuset, broer med alt andet'.¹⁴ En uge senere¹⁵ var også en *murermester* ansat, idet borgmester Hans Jørgensen, der fungerede som materialforvalter og regnskabsfører, efter rigsrådets befaling udbetalte 50 rdlr. til murermester Hans Pedersen, Kolding, 'på hans kontrakt kirken at bygge'. Bygmesteren Frans Nielsen indgik 20. sept. samme år en kontrakt med *stenhugger* Hans Christensen, Frederiksoedde, om stenene til kirkens sokkel (jf. ndf.), der skulle udføres efter 'bygmesterens og murermesterens mål'.

Borgmester Hans Jørgensen, der overtog regnskabet efter sin afdøde forgænger Hans Madsen¹⁶ 15. sept. 1655, opregnede i januar 1656 de mange nedbrydningsmaterialer fra Ullerup †Kirke, der da allerede var oplagret på kirkegården i Frederiksoedde, bl.a. en stor mængde tagbly. Arbejdet med at føre mursten og kampesten fra Ullerup og ind til byen fortsatte 1656-57, og samtidig blev der hentet marksten i byens omegn, hvor også en oldtidshøj ('kæmpegrav'), måtte afgive sine store kampesten. 28. sept. 1656 betaltes for 20.000 klinker, der var anskaffet fra Holland (»leidske vatter klinker«).¹⁷ De skulle bruges til 'kirkens grund og begravelsessteder', hvilket viser, at det

var planen at udføre *murede gravkrypter* i gulvet allerede i forbindelse med byggeriet. På det tidspunkt var man så langt fremme, at man kunne begynde tildannelsen af den *kampestenssokkel*, der skulle bære murene. I den nævnte kontrakt (20. sept. 1656) med stenhuggeren Hans Christensen aftales det, at han skulle levere 220 store kampesten 'lige høje i kanten', som skulle bruges til 'kirkens grundvold næst oven jorden', idet de sten, der allerede var på stedet, var for små og 'utjenlige'.¹⁸

Så langt kan byggeriet følges i borgmesterens regnskaber. Uden at det er muligt at sige noget sikkert om kirkens form og udseende, får man indtrykket af en ikke ubetydelig bygning svarende til byplanens ambitioner.¹⁹

Nedjustering af oprindelige planer? Arbejdet på kirken må være blevet afbrudt, da den svenske hær i august 1657 viste sig uden for voldene og indledte den belejring, der 24. oktober førte til byens erobring. Byggeriet er formodentlig genoptaget snarest efter 1660, og kirken stod som nævnt færdig 1665. Der foreligger som nævnt ingen andre oplysninger om den bygning, der nu rejstes, end at den var af bindingsværk. Kirken har muligvis været relativ beskeden, idet den allerede 1685 ønskedes erstattet af en anden, hvilket skete 1689-90. I løbet af det følgende århundrede gik erindringen om den første kirke helt tabt, og Fredericias historiker J. N. Wilse omtaler den 1767 kun i vage vendinger: 'Den almindelige mening er, at kirken tilforn, da den endnu var af bindingsværk, har stået i det sydvestre hjørne af kirkegården'.²⁰

INVENTAR

Til Trinitatis Kirke er foruden den allerede nævnte **bygningstavle* med Frederik III's monogram overført **alterstagerne*, skænket 1664 (s. 316) og den romanske **døbefont* (s. 318) med **dåbsfad* fra 1685 (s. 319).

†*Stoleværket* omtales 1687, da landsbyen Stoustrup, der en kort tid havde tilhørt Tyske Kirke, blev lagt ind under kirken. Folk herfra blev uden afgift anvist plads mellem borgmester Sten Hansen Overbergs lukkede stol (dvs. med låge) på

højre side og tolder Peder Skovs stol på venstre side, og landboerne kunne, hvis de ønskede det, selv 'indelukke' deres stol.²¹

Også Trinitatis Kirkes to senere omstøbte *†klokker* (s. 342) hang tidligere i den ældre kirke. Den lille klokke kom oprindeligt fra Ullerup *†Kirke* og havde været ophængt ved den midlertidige *†kirke* ved rådhuset, mens den store var fra Randers, hvorfra den var kommet til Fredericia o. 1665.²²

KILDER OG HENVISNINGER

Arkivalier. RA. *Rentekammerets rev. rgsk.* Militære rgsk. X. Fæstningsrgsk. XI. Fredericia fæstningsrgsk 1655-61.1. Borgmester Hans Jørgensens rgsk. med bilag 1655-57. – LAVib. *Kirkeinspektionens arkiv.* Fredericia Trinitatis Kirke. Kirkeværgens kopibog 1691-1818 (C623.1).

Redaktion ved Niels Jørgen Poulsen, 2006.

¹ Sognepræst Marcus Clod i indberetning 22. jan. 1767: 'Kirken (var) bygget 1665 af bindingsværk på et nedrigt sted på kirkegården'. LAVib. *Ribe bispearkiv.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C4.772).

² RA. *Rentekammerets rev. rgsk.* Militære rgsk. X. Fæstningsrgsk. XI. Fredericia fæstningsrgsk. 1655-61.1. Borgmester Hans Jørgensens rgsk. med bilag 1655-57. Se også Axel Liljefalk, »Borgmester Hans Jørgensen«, *Årb Vejle* 1913, 10-53.

³ Borgerne fremførte 30. jan. 1656 over for rigsrådet, at der med den store tilvækst nu behøvedes en kapellan og skoleholder i byen (jf. *†skole* på kirkegården, s. 288). LAVib. *Ribe bispearkiv.* Fredericia kirker. Uregistrerede breve og dokumenter 1656-1778 (C4.115).

⁴ A. Hemmingsen, »Fredericias første præstegård«, *Årb Vejle* 1984, 63-77; H. F. Rørdam, »Bidrag til Præstekaldens Historie«, *KirkehistSaml*, II rk., 1 bd., 1857-59, 101-09. – Peder Bøgvad synes at have fungeret som præst også efter svenskernes erobring 24. okt. 1657. I en bønsskrivelse fra hans forarmede og husvilde enke, dateret København 25. maj 1658, omtaler hun 'alle de døde lemmer, som ... han (uden vederlag) haver ladet begrave'.

⁵ Jf. indledningen s. 276f. Kortet er gengivet i Erik Lund, *Fredericia 1650-1950*, Fredericia 1950, 10-14.

⁶ Også på Gottfried Hoffmanns byggekort fra 1664-65 i Det kongelige Bibliotek er der afsat plads til kirken midt på kirkegården.

⁷ *KancBrevb.* 14. dec. 1651.

⁸ *KancBrevb.* 7. okt. 1652. Der var tale om de kirker, der var i kongens 'eje', dvs. langt de fleste kirker.

⁹ *KancBrevb.* 24. juli 1655 og 5. okt. 1656.

¹⁰ *KancBrevb.* 26. juli 1655.

¹¹ Sml. de kongelige breves udstedelsessted i *KancBrevb.* for maj og juni 1655 og Sven Ellehøj, *Danmarks Historie*, udg. af Politikens Forlag, bd. 7, 1964, 449ff.

¹² Et lignende eksempel med den knælende Frederik III repræsenteres af et maleri på Rosenborg Slot, signeret af Wolfgang Heimbach 1659 og ifølge påskrift forestillende kongens 'syn' under slaget ved Nyborg samme år. Jf. Hugo Johannsen, »Den ydmyge konge«, *Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller*, 1983, 152 (med gengivelse).

¹³ Kontrakten, der er dateret Viborg 11. febr. 1656, befinder sig i Hans Jørgensens regnskaber (note 2). Den er foruden rigsmarsken Anders Bille underskrevet af Oluf Parsberg, Mogens Høg, Erik Juel, Gunde Rosenkranz og Otte Krag.

¹⁴ Som årlig løn blev Frans Nielsen tilsagt 300 rdlr., en læst rug og en læst byg.

¹⁵ 18. febr. 1656.

¹⁶ Boet efter (borgmester?) Hans Madsen blev bestyret af hans enke Susanne.

¹⁷ Klinkerne var skaffet af Hendrich Sigfried guldsmed og Hendrich Hansen vintapper i Frederiksodde og skipper Niels Andersen i Kolding.

¹⁸ Hans Jørgensens regnskaber (note 2). Stenhuggeren skulle betales 20 sk. for hver alen af de fuldkantede sten 'at kløve og hugge'.

¹⁹ Det eneste mål for kirkens størrelse er de 220 kampesten, der skulle udgøre dens sokkel. Sætter vi, som et tankeeksperiment, sokkelstenene længde til 0,5 m, har bygningens omfang været 110 m, svarende omtrent til størrelsen af den nuværende Trinitatis Kirke. Det forhold, at der blev investeret betydelige kræfter i den midlertidige kirke ved rådhuset, taler vel også for, at Frederiksoddes nye kirke skulle have et vist format.

²⁰ J. N. Wilse, *Fuldstændig Beskrivelse af Stabel-Staden Fredericia*, Kbh. 1767, 20–21.

²¹ LAVib. *Kirkeinspektionens arkiv*. Fredericia Trinitatis Kirke. Kirkeværgens kopibog 1691–1818 (C 623.1).

²² RA. *DaKanc. Jyske tegnelser* 1665, fol. 304f.